

Савенко Д. Л.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

Основним напрямом державного будівництва в Україні є утворення правової демократичної держави. Не викликає сумніву, що головним принципом такої держави є закріплений частиною 1 ст. 8 Конституції України принцип верховенства права.

Але законотворчий процес і практика правозастосування показують, що реалізація принципу верховенства права на сьогодні стикається з рядом проблем. Насамперед, поширеним явищем є нерозуміння самого принципу верховенства права, його ототожнення з радянським принципом верховенства позитивного закону. Часто застосовуються закони, які жодним чином не вписуються в концепцію природного права, відірвані від природних прав і свобод людини, порушують їх. Як і за радянських часів, громадяни часто не можуть реалізувати свої права лише через відсутність позитивного закріплення відповідних прав у законах та підзаконних актах або ж через відсутність механізмів реалізації тих прав, які задекларовані у законах.

В понятті «верховенство права» виділяють три принципи: по-перше, жодна людина не може бути покарана інакше, як за порушення чітко встановлених положень закону. По-друге, кожна людина не залежно від її положення та обставин потрапляє під дію законів в межах юрисдикції. По-третє, норми конституційного права являються не джерелом, а наслідками прав індивідуумів та захищені судами.

Порушується також принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки і незалежність останньої. Сама роль судів в системі стримувань і противаг залишає бажати кращого – фінансова, політична та інша залежність судів і суддів від інших гілок влади не дозволяє судовій гілці забезпечувати баланс повноважень. Парламент і уряд, особливо останнім часом, перебирають на себе функції і повноваження, не передбачені Конституцією.

Конституція і закони часто тлумачаться не системно, у зв'язку з іншими положеннями, а суто буквально. Примітним є й те, що буквально тлумачення останнім часом набуло поширення і в практиці Конституційного Суду України – органу, який відіграє ключову роль у забезпеченні принципу верховенства права.

Утвердженню принципу верховенства права не сприяє і відсутність належних інституційних механізмів його забезпечення. На відміну від багатьох інших європейських країн, громадяни в Україні не мають права безпосереднього звернення до Конституційного Суду із скаргою на закони, які звужують їх конституційні права або суперечать Конституції. Повноцінну систему адміністративних судів і досі не створено, прокуратура здійснює ті ж функції, що і за радянських часів. Інститут адвокатури у нинішньому його вигляді зберігає ряд пережитків радянської доби і не наділений достатньої сукупністю прав для ефективного захисту прав і законних інтересів громадян. Єдиним правом у адвокатури для протидії корупції та беззаконності – це право скаржитися. Але з огляду

на те, що повноваження щодо розгляду та вирішення цих скарг також зосередженні в системі державних органів, то по суті дієвість цього інституту дуже невелика.

Принцип доступності правосуддя не має належного забезпечення. Кримінальний процес по суті залишається інквізиційним, а не змагальним, як передбачено Конституцією. Перед суддею ставиться завдання пошуку істини у справі, а не вирішення справи на основі наявних аргументів сторін. При цьому в самому процесі домінує суддя і прокурор, тоді як права підозрюваних, обвинувачених, підсудних, потерпілих, їх представників позбавлені належних механізмів реалізації.

Діяльність парламентського омбудсмана заполітизована, він прагне не стільки здійснювати свої прямі функції (захист прав людини), скільки забезпечувати політичну підтримку під час розглядів щорічних звітів про його діяльність. Відповідно, значення цього інституту в контексті захисту прав людини на практиці не є високим. Зазначені проблеми лише дають загальне уявлення про основні труднощі, пов'язані із становленням в Україні принципу верховенства права як основного принципу правової держави.

«Людина – право – держава» є закономірний системоутворюючий зв'язок, без якого неможливе законодавче закріплення і державне забезпечення прав і свобод людини. Такі основні і загальні закономірності характерні для виникнення держави і права, їх сутності, ознак, функціонування апарату держави, режиму законності та правопорядку та ін.

У найширшому значенні влада – завжди вольові відносини: індивіда до самого себе (влада над собою), між індивідами, групами, класами в суспільстві, між громадянином і державою, між посадовою особою і підлеглим, між державами. Реалізується вона у сфері особистої та суспільної діяльності – політичній, економічній, правовій.

Сутністю влади є вольові відносини (керування /панування/ – підкорення). Влада припускає верховенство, монопольне право суб'єкта приймати рішення («авторитетні рішення»), обов'язкові і значущі для об'єкта, і спроможність забезпечувати виконання прийнятих зобов'язань, тобто контролювати об'єкт. Суспільство об'єктивно потребує влади. Вона протистоїть анархії, перешкоджає руйнівним діям, небезпечним для всього соціального організму. Авторитет, право, насильство – засоби, за допомогою яких влада має спроможність і можливість здійснювати свою волю, певним чином впливати на діяльність і поведінку людей.

Принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати право, а не інтереси осіб, в руках яких в певний момент перебуває влада. Неухильне дотримання принципів верховенства права та верховенства закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а зі сторони підвладних – повагу до права, законів та органів влади.

Принцип верховенства права служить для створення чіткої та логічної системи права та являється найважливішим принципом, враховуючи потреби здійснення контролю над конституційністю нормативно-правових актів, їх систематизації та вирішенню ряду інших задач, що виникають в процесі правового розвитку нашого суспільства.